

SPECIFIC FEATURES OF THE JURISDICTION INSTITUTE IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS

Shokhrukh Rajabov

Master's student

Law Enforcement Academy

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: administrative court, fair justice, administrative proceedings, judicial jurisdiction, judicial jurisdiction in administrative proceedings, specific features of judicial jurisdiction in administrative litigation.

Received: 03.02.25

Accepted: 05.02.25

Published: 07.02.25

Abstract: This article examines the institution of judicial jurisdiction in administrative proceedings, its scientific and theoretical aspects, its role in the judicial system, the principles of judicial jurisdiction, and the scientific research conducted by scholars in this field. The author presents their views on issues related to administrative proceedings, judicial jurisdiction, and the specific features of judicial jurisdiction in administrative litigation. Additionally, the article analyzes international experience in judicial jurisdiction in administrative courts and provides a comparative analysis with the legislation of Uzbekistan.

МАЪМУРИЙ СУД ИШЛАРИНИ ЮРИТИШДА СУДЛОВГА ТЕГИШЛИЛИК ИНСТИТУТИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Шохруҳ Ражабов

магистратура тингловчиси

Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси

Тошкент, Ўзбекистон

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: маъмурий суд, одил судлов, маъмурий суд ишларини юритиш, судловга тегишлилик, маъмурий суд ишларини юритишда судловга тегишлилик, маъмурий судловга тегишлиликнинг ўзига хос жиҳатлари.

Аннотация: Мазкур мақолада маъмурий суд ишларини юритишда судловга тегишлилик институти, унинг илмий-назарий жиҳатлари, унинг суд тизимида тутган ўрни, судловга тегишлилик принциплари, олимларнинг соҳада олиб борган илмий тадқиқот ишлари ўрганилиб, маъмурий суд ишларини юритиш, судловга тегишлилик,

маъмурий суд ишларини юретишда судловга тегишлилик, маъмурий судловга тегишлиликнинг ўзига хос жиҳатлари ҳақида муаллифлик қарашларини баён қилган. Шунингдек, маъмурий судларда судловга тегишлилик бўйича халқаро тажриба таҳлил қилиниб, Ўзбекистон қонунчилиги билан қиёсий таҳлил этилган.

ОСОБЕННОСТИ ИНСТИТУТА ПОДСУДНОСТИ В АДМИНИСТРАТИВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

Шохрух Раджабов

студент магистратуры

Академия правоохранительных органов

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: административный суд, справедливое правосудие, административное судопроизводство, судебная подсудность, судебная подсудность в административном судопроизводстве, особенности судебной подсудности в административном судопроизводстве.

Аннотация: В данной статье рассматривается институт судебной подсудности в административном судопроизводстве, его научно-теоретические аспекты, его роль в судебной системе, принципы судебной подсудности, а также научные исследования, проведенные учеными в данной сфере. Автор выражает свои взгляды на вопросы административного судопроизводства, судебной подсудности, особенности судебной подсудности в административном судопроизводстве. Кроме того, проводится анализ международного опыта судебной подсудности в административных судах и сравнительный анализ с законодательством Узбекистана.

Кириш. Сўнги йилларда мамлакатимизда давлат органлари билан муносабатларда фуқаролар ва тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқлари самарали ҳимоясини таъминлашда тизимли ислоҳотлар амалга ошириб келинмоқда. Айниқса маъмурий суд ишларини юретишда фуқаролар ва тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилиш механизмларини такомиллаштиришга кенг эътибор қаратилмоқда.

Бунда маъмурий суд ишларини юретишда судловга тегишлилик институти ҳам қонунчиликда муҳим ўрин тутди. Судловга тегишлилик маъмурий ишларнинг қайси суд томонидан кўрилиши кераклигини аниқлашга хизмат қилади. Ушбу тушунча нафақат одил судлов ваколатларининг тақсимланишини белгилаб беради, балки қонун устуворлигини таъминлашда ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Одил судловга бўлган имконият инсоннинг энг муҳим ҳуқуқи ва кадриятидир. Айнан одил судлов ва қонун (ҳуқуқ) устуворлиги мамлакатларнинг барқарор ривожланиш ва инклюзив ўсишининг асосидир, бу иктисодиёт ва ҳуқуққа оид илмий тадқиқотлар, шу жумладан, машҳур олимлар Д.Ажемоглу ва Ж.Робинсонларнинг [1] илмий асарларида ҳам ўз тасдиғини топган.

Адолат (одил судлов)га бўлган ҳуқуқ ва имкониятнинг яъни инсонлар давлат ҳокимияти билан таъминланган ҳолда ўз ҳуқуқларини талаб қиладиган ва (ёки) низоларини ҳал қиладиган тизимнинг икки асосий мақсади мавжуд.

Биринчиси, тизим барча учун очик ва имконли бўлиши лозим;

Иккинчиси, у индивидуал ва ижтимоий жиҳатдан адолатли бўлган натижага олиб келиши лозим.

Адолатли қарор бўлиши учун аввало фуқароларда одил судловга хусусан маъмурий судларга имконият бўлиши лозим.

Ўзбекистон Республикаси Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодекс (кейинги ўринларда МСИЮтК деб аталади) нинг 4-моддасига асосан, ҳар қандай манфаатдор шахс ўзининг бузилган ёки низолаштирилган ҳуқуқларини ёхуд қонун билан кўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилиш учун маъмурий судга (судга) мурожаат қилишга ҳақли. Қонунчиликда назарда тутилган ҳолларда, судга прокурор, давлат органлари ва бошқа шахслар мурожаат қилишга ҳақли.

Судга мурожаат қилиш ҳуқуқидан воз кечиш ҳақиқий эмас[2].

Шу ўринда айтишимиз керакки, юридик адабиётларда фуқаролик одил судловининг қуйидаги асосий принциплари келтирилади:

1. Суд ва одил судловнинг ҳамма учун очиклиги (имконлилиги);
2. Процессда ҳалолликни таъминлаш;
3. Тез ва самарали суд процессини таъминлаш;
4. Адолатли ва самардор натижаларга эришиш [3].

Шу сабабли ҳам замонавий процессуал ҳуқуқида одил судловнинг мақсади, адолатнинг барча учун очик ва имконлилигини таъминлашдир. Бу имконият ва очиклик эса судловга тегишлилик институтига асосланади.

Адабиётлар таҳлили. В.В.Ярков фикрича, одил судловнинг фуқаролар учун очиклиги масаласи кўпроқ иктисодий хусусиятга эга (у ёки бу суд тизимидаги ёки муайян судлардаги штатлар, молиялаштиришнинг оширилиши ёки камайрилиши)[4].

Судловга тегишлилик суд тизимининг турли бўғинлари судлари ва тенг ваколатли судлар ўртасида ишларни энг мақсадга мувофиқ тарзда тақсимлаш вазифаларига хизмат қиладиган суд ваколатининг асоси ҳисобланиб, судловга тегишлилик суд тизими учун

хусусан, маъмурий судлар учун ҳам ўзига хос аҳамиятга эга бўлган мураккаб ҳуқуқий институтлардан биридир.

МСИЮТКда судловга тегишлилик тушунчаси берилмаган бўлсада, бироқ маъмурий суд ишларини юритиш ҳуқуқида судловга тегишлилик тушунчасига нисбатан турлича ёндашувлар мавжудлигини кузатиш мумкин.

Масалан, В.Ф.Тараненко, А.А.Доброволский тадқиқотларида судловга тегишлилик тушунчасини - суд органларига тааллуқли барча ишларни ушбу суд тизимининг турли судлари ўртасида тақсимлаш деб таърифлайди [5]. Рус олими С.И.Ожегов “тақсимлаш – маълум бир кетма-кетликда ўрнатиш, жойлаштириш, кимлардир ўртасида ҳар бирига маълум бир қисмларни берган ҳолда бўлиб чиқишдир – деб бу фикрга қарши фикр билдиради[6]. Ўз-ўзидан суд органларига тегишли ишларни ажратиш ҳали судловга тегишлиликни билдирмайди.

Ю.К.Осипов ўзининг “Судга тааллуқлилиқ ва судловга тегишлилик” монографиясида судловга тегишлиликни “суд органларига тааллуқли бўлган ишларни муайян суднинг биринчи инстанция бўйича кўриб чиқишга бўлган ваколати” сифатида таърифлаган [7]. Судловга тегишлиликни ваколат нуқтаи назардан аниқланишига эса бошқа рус олимаси Т.Ерохина эътироз билдиради, унинг фикрича ваколат соҳалараро институт, муайян судга нисбатан ушбу категорияни ишлатиш тўғри эмас [8].

Г.Ф.Шершеневич таъкидлашича, судловга тегишлилик – ўз функциялари бўйича тенг бўлган, бироқ ташкилий жиҳатидан фарқ қилувчи судларга нисбатан муайян суднинг иш юритувига тегишли бўлган ишлар доирасидир[9]. Е.Васьковский фикрига кўра, судловга тегишлилик бу бир турдаги судларнинг муайян низони кўриб чиқишга ҳудуд бўйича ваколатини белгиловчи қоидадир[10].

Судловга тегишлилик тушунчаси ҳуқуқ назариясида алоҳида ўрганилган тадқиқотлар сифатида судловга тегишлилик маъмурий судларнинг иш юритиш жараёнида қонунбузилишларни олдини олиш ва ҳуқуқни тиклаш мақсадида ишларни аниқ бир суд юрисдикциясига тақсимлашни англатади. Ҳуқуқшунос олимлардан А.Мухаммадиев судловга тегишлиликни “судларнинг ваколат доирасини аниқлаб берувчи ҳуқуқий институт” [11] сифатида тавсифласа, П.Иванов эса бу тушунчани “фуқароларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилишдаги муҳим кафолатлардан бири” деб ҳисоблайди [12]. Янги замонавий тадқиқотларда эса судловга тегишлиликни рақамлаштириш жараёнлари билан бирга ўрганиш зарурлиги қайд этади.

Юқоридаги олимларнинг фикр-мулоҳазалари судловга тегишлиликнинг умумий маъносини англатсада, назаримизда аниқ таъриф битта эмас, чунки мураккаб институтга қисқа ва аниқ тушунтириш бериб бўлмайди. Бу ўринда “суд ваколати”, “судга тааллуқлилиқ”

ва “судловга тегишлилик” тушунчаларини бирга кўриб чиқиш ҳамда улар ўртасидаги муносабатдан судловга тегишлиликнинг моҳиятини чиқариб олиш мумкин. Аввало, бизнингча ушбу тушунчалар бир-бирига боғлиқ, бир-бирини тақозо қилувчи ва тўлдирувчи, лекин моҳиятан ва функциясига кўра фарқли ҳуқуқий категориялардир. Суд ваколати деганда, суднинг умумий қоидалар асосида фарқланувчи ҳуқуқий низоларни кўриб чиқиш ва ҳал этиш бўйича қонуний имкониятидир. Бу судга одил судлов бўйича суд ҳокимиятини амалга ошириш, барча учун мажбурий қарор чиқариш ваколатини беради. Судга тааллуқлилиқ эса суднинг бошқа органларга нисбатан ваколатлари чегараларини аниқлатади. Яъни, судлар ваколатини, улар ҳал этадиган ҳуқуқий низолар чегарасини белгилайди. Судловга тегишлилик эса ана шу тааллуқли ишларни муайян судда мазмунан кўриш ва ҳал қилиш тартибини белгилайди. Масалан, тегишли бўлмаган ишни кўриб чиқиш ва ҳал этиш ноқонуний бўлади.

Бизнингча, судловга тегишлилик тушунчаси - суд ваколати (юрисдикция)ни аниқлаштирувчи механизм бўлиб, муайян низони бир турдаги судлар ўртасида қайси суд мазмунан кўриш ва ҳал этишга ваколатли эканини аниқловчи қоидадир. Шу муносабат билан, юридик адабиётларда турли судлар ўртасидаги ишларни ажратиш учун судга тааллуқлилиқ эмас, балки судловга тегишлилик институти қўлланилиши лозимлиги тўғри кўрсатилган.

Маъмурий судлар судга тегишлилик тушунчасини ёртишдан олдин айрим тушунчаларга ойдинлик киритиш лозим деб ҳисоблаймиз. Жумладан, “маъмурий судлов” (маъмурий суд ишларини юритиш) тушунчаси, “оммавий ҳуқуқий муносабат”, “оммавий ҳуқуқий низо”, “маъмурий иш” ва “маъмурий ҳуқуқий низо” тушунчаларининг мазмун-моҳиятига қисқача тўхталиш зарур.

Н.М.Коркунов оммавий ҳуқуқий низоларни кўриб чиқиши керак бўлган маъмурий ва фуқаролик юстицияси ўртасидаги фарқни келтириб, буни оммавий ва хусусий ҳуқуқ ўртасидаги фарқ сифатида ифода этди [13].

Юртимизда маъмурий суд иш юритуви тартиби жорий қилиниб, унинг алоҳида тартиби кодекслаштирилганидан сўнг “маъмурий иш” категориясининг аниқлаштирилиши талаб этилди. Илмий изланишларда “оммавий-ҳуқуқий муносабат”ларга таъриф берилганда, унинг оммавий ҳуқуқ нормалари билан тартибга солинган ижтимоий муносабатлар эканлиги кўрсатиб ўтилган. Шунингдек, оммавий-ҳуқуқий муносабатларнинг асосий хусусияти эса унда иштирок этувчи томонларнинг бири сифатида давлат ҳокимияти субъектининг иштирок этиши белгиланган. Илмий адабиётларда бундай қарашларнинг тарафдорлари кўпчилиқ эканлигини кўришимиз мумкин. Лекин, бизнинг фикримизча, ҳозирги кунда оммавий-ҳуқуқий муносабатларнинг субъектлари сифатида

бир томонда жисмоний ва юридик шахсларни, иккинчи томонда эса фақатгина давлат органларини эмас, балки ҳокимият ваколатларига эга бўлган турли субъектларни учратиш мумкин. Демократик ҳуқуқий давлатда олиб борилаётган номарказлаштириш нафақат давлат органлари тизими ичида, балки ундан ташқарида ҳам юз бермоқда. Жумладан, айрим давлат функциялари нодавлат ташкилотларига (фуқаролик жамияти институтларига) ўтказилмоқда. Бу ўз навбатида оммавий-ҳуқуқий муносабатларнинг бир томонида иштирок этувчи ҳокимият ваколатига эга бўлган субъектлар доирасининг кенгайишига олиб келади. Масалан, Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига биноан фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ва улар мансабдор шахсларининг қонун ҳужжатларига мос келмайдиган ҳамда фуқаролар ёки юридик шахсларнинг ҳуқуқларини ва қонун билан қўриқланадиган манфаатларини бузадиган қарорлари, ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан маъмурий судга мурожаат қилиш белгиланган. Демак, маъмурий судда оммавий-ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган низо кўриб чиқиладиганда, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи ҳокимият ваколатига эга бўлган субъект сифатида намоён бўлади [14].

“Оммавий ҳуқуқий низолар” атамаси биринчи бўлиб Ю.А.Тихомиров томонидан таклиф қилинган бўлиб, олим низонинг ушбу турини ваколатли органлар томонидан қонун билан белгиланган тартибда кўриб чиқиладиган ва оммавий (жамоат) характериغا эга бўлган низоларни тушунган [15]. Низо, агар унинг мазмуни ҳуқуқнинг оммавий соҳаларини (конституциявий, маъмурий, солиқ, молиявий, жиноий, халқаро оммавий ва бошқалар) камраб оладиган бўлса, у оммавий ҳуқуқий низоларга тегишли бўлишини ҳам Ю.А.Тихомиров таъкидлаган. Бу каби низолар кенг маънода оммавий ҳуқуқий низолар сифатида қаралади ва бундай фикрга И.В.Михеева [16] ҳам қўшилган. Бу борада маъмурий соҳада изланиш олиб борган олим А.Минина оммавий ҳуқуқий низоларни тор маънода, давлат бошқаруви органлари томонидан қонуний белгиланган ваколатни амалга ошириш мобайнида келиб чиқадиган низолар деб ҳисоблайди [17]. Маъмурий ишлар ҳақиқатдан ҳам маъмурий ва бошқа оммавий муносабатлардан келиб чиқади, лекин бу уларнинг ўхшашлигидан далолат бермайди, балки бу оммавий маъмурийни бир таркибий қисм сифатида қоплаб кетишидан дарак беради.

Маъмурий ишлар оммавий характерга эга ва махсус процессуал тартибда суд муҳокамасини талаб қилади. Оммавий-ҳуқуқий низонинг асосий характеристикаси - баҳсли ҳуқуқий муносабат тарафларининг ҳуқуқий тенгсизлиги. Шундай қилиб, Д.М.Замишляев фикрича, маъмурий низонинг белгиловчи хусусиятлари - бу ҳуқуқий муносабатлар субъектларининг тенг ҳуқуқлилигининг йўқлигидир, яъни улардан бири ҳокимият функциялари билан таъминланганлиги; шу билан бирга, бу алоҳида юрисдикция ва унинг махсус процедураларини ажратиш учун сабаб бўлган ҳуқуқий муносабатларнинг ўзига хос

хусусияти ҳам саналиши. Олим бу хусусиятлар ҳамма оммавий-ҳуқуқий низоларга тегишлилиги масаласини ҳам айтиб ўтади [18].

Немис назарияларига кўра, оммавий ва хусусий ҳуқуқ ўртасидаги фарқда ҳар доим ҳам аниқ ечимга келиб бўлмайди ва у зиддиятли ҳисобланади [19]. Немис олимларининг фикрига кўра, агар низо келиб чиқадиган ҳуқуқий муносабатлар оммавий бўлса, низо оммавий ҳисобланади. Ўртадаги фарқни аниқлаш учун бир қатор назариялар мавжуд. Ҳозирда энг кенг тарқалганлари учта [20]:

- Манфаатлар назарияси. Оммавий ҳуқуқ жамоат манфаатларига хизмат қиладиган бўлса, ҳал қилувчи қоида ҳисобланади.
- Бўйсунув назарияси. Юқорига бўйсунув муносабати мавжуд. Бу ҳар доим маъмурий ҳужжат ёки қарор ҳақида гап кетганда юз беради.
- Субъектнинг ривожлантирилган назарияси (махсус ҳуқуқ назарияси, [Modifizierte Subjektstheorie](#)): низони ҳал қилувчи норма фақат бир суверен томонга ҳуқуқ беради ёки мажбурият юклайди.

Таҳлил ва натижалар. Юқоридагиларга асосланадиган бўлсак, ҳуқуқшунос олимлар томонидан “оммавий-ҳуқуқий низо” (ва хусусан унинг асосий кўриниши ҳисобланган “маъмурий-ҳуқуқий низо”)нинг бир неча умумий хусусиятлари кўрсатиб ўтилган: биринчидан, оммавий-ҳуқуқий низолар оммавий ҳуқуқ соҳаларига тегишли масалаларни камраб олади; иккинчидан, оммавий-ҳуқуқий низоларда муносабат иштирокчиларидан бири сифатида ҳокимият ваколатларига эга бўлган субъект намоён булади ҳамда муносабат иштирокчилари тенг эмас; учинчидан, оммавий-ҳуқуқий низоларни ҳал этишнинг махсус тартиби жорий этилади; тўртинчидан, оммавий-ҳуқуқий низолар турли субъектларнинг ҳуқуқлари ва мажбуриятларини, уларнинг хатти-ҳаракатларини белгилаб берувчи моддий ҳуқуқ нормаларини қўллаш бўйича юзага келади; бешинчидан, оммавий-ҳуқуқий низолар ҳокимият субъектлари қарорлари ва ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги), норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, бошқа оммавий қарорлар ва ҳаракатлар бўйича юзага келади.

“Оммавий-ҳуқуқий низо” ва “маъмурий-ҳуқуқий низо” тушунчалари кўпгина ҳолатларда бир бутун ёки иккинчиси биринчисининг бир қисми сифатида намоён бўлиши мумкин. Т.В.Пешкова ҳам ушбу нуқтаи назарни қўллайди. Унинг фикрига кўра, маъмурий ҳуқуқий низолар томонлардан бири сифатида қатнашувчи ижро этувчи ҳокимият органлари, шунингдек бошқа органлар ва давлат бошқарувини амалга оширувчи мансабдор шахслар бўлган барча низоларни ўз ичига камраб олади [21]. Худди шундай мулоҳаза И.В.Панова томонидан ҳам қўлланилади [22]. И.М.Галий “маъмурий-ҳуқуқий ва бошқа оммавий ҳуқуқий муносабатларидан келиб чиқадиган низолар” тушунчасини маъмурий ҳуқуқий низога нисбатан синоним деб ҳисоблайди [23]. Бизнинг фикримизча ушбу

тушунчани маъмурий ҳуқуқий низога тўлиқ синоним дейиш нотўғри бўлса керак. Тўғри, ушбу тушунчалар қисман синоним, лекин тўлиқ равишда эмас. Сабаби, юқорида биз оммавий ҳуқуқий муносабатлар доирасини аниқлаганимизда, маъмурий унинг бир соҳаси, яъни қисми сифатида кўриб чиқдик, чунки маъмурий бу оммавий ҳуқуқий низоларнинг бир қисми сифатида тушунилади.

А.Б.Зеленцовнинг фикрича, маъмурий-ҳуқуқий низо — фуқароларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари ёки маъмурий давлат ҳокимияти органлари мансабдор шахсларининг хатти-ҳаракатлари ва қарорларининг қонунийлиги масалалари бўйича маъмурий ҳуқуқий муносабатдир [24]. А.П.Алехин эса ушбу муносабатларда ҳокимият ваколатларига эга бўлган субъект томонидан бошқа томоннинг ўз ҳуқуқ ва эркинликлари бузилди деб ўйлаши натижасида келиб чиқадиган низолар деб ўйлайди [25]. Н.Ю.Хаманева “маъмурий-ҳуқуқий низо” тушунчасини юридик низонинг бир кўриниши сифатида таърифлаб, мазкур низо бошқарув жараёнида юзага келиши, субъектларнинг алоҳида мақомга эга эканлиги ва низонинг махсус тартибда ҳал этилиши сингари хусусиятларини кўрсатиб ўтади [26]. Одатда, маъмурий ҳуқуқий низолар бошқарувчи органлар томонидан бошқарилувчи шахсларга таъсири натижасида, масалан ноқонуний ҳокимият акти қабул қилиниши ва бу таъсирни шахс ўзининг ҳуқуқ ва манфаатлари бузилган деб ўйлаганида вужудга келади. Бу каби низолар бошқарувчи томоннинг ташаббуси билан ҳам, шунингдек прокуратура органларининг маъмурий органлар ҳужжатлари ва ҳаракатлари устидан протест киритиши натижасида ҳам бошланиши мумкин. Бу масала МСИЮтК 4-моддасида ҳам қуйидагича келтирилган: қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда, судга прокурор, давлат органлари ва бошқа шахслар мурожаат қилишга ҳақли.

Фуқаролар кўпинча ҳуқуқни қўллаш актлари устидан шикоят қилиш ҳуқуқидан кенг фойдаланадилар. Норматив ҳужжатларнинг ноқонунийлиги тўғрисида шикоятлар камроқ учрайди, аммо фуқароларнинг акт муаллифига ёки бошқа ваколатли органга бундай мурожаатлари қонунийдир [27].

Е.Б.Лупаревнинг фикрича, маъмурий-ҳуқуқий низоларнинг бошқа ҳуқуқий низолардан асосий фарқи, унинг махсус субъект таркибига ва объектга эга эканлигидир. Маъмурий-ҳуқуқий низоларнинг махсус субъекти сифатида давлат бошқаруви ваколатларига эга бўлган шахс ёки ташкилот намоён бўлади. Маъмурий-ҳуқуқий низоларнинг объекти бўлиб эса, бошқарув ҳуқуқларини, қонуний манфаатларни ва оммавий бошқарув мажбуриятларини амалга ошириш тартибини ҳимоя қилиш ҳисобланади. Маъмурий-ҳуқуқий низоларнинг предмети — давлат-ҳокимият ваколатлари берилган орган ёки шахснинг субъектив бошқарув ҳуқуқлари, мажбуриятларни амалга ошириш тартиби, таъминланмаган оммавий бошқарув манфаати. Оммавий ҳуқуқлар,

манфаатлар ва мажбуриятларнинг бошқарув хусусиятига эга эканлиги маъмурий-ҳуқуқий низоларни бошқа ҳуқуқий низолардан ажратиб турувчи мезонлардан биридир [28]. Э.Б.Лупарев шу билан бирга маъмурий низонинг генетик таърифи бўйича ўз нуқтаи назарини ҳимоя қилган ҳолда, унинг асосий хусусиятини давлат бошқаруви соҳасидаги “зиддият” деб белгилайди [29].

Назаримизда маъмурий ҳуқуқий низо - бу оммавий ҳуқуқий муносабат субъектлари ўртасидаги номувофиклик(келишмовчилик) ёки зиддият бўлса, маъмурий иш эса суд томонидан кўриб чиқилиши учун қабул қилинган маъмурий-ҳуқуқий низо, шунингдек ушбу низо билан боғлиқ материаллардир.

Маъмурий суд ишларини юретишда судловга тегишлилик тушунчаси дунёнинг турли давлатлари маъмурий қонунчилигида турлича тартибга солинади. Масалан, Германияда маъмурий судлов тизими мустақил бўлиб, ишларнинг судга тегишлилиги Конституция ва махсус қонунлар билан белгилаб қўйилган. [30] Францияда эса маъмурий судлов тизими кенг ва ихтисослашган бўлиб, ишларнинг судга тегишлилиги Давлат кенгаши томонидан назорат қилинади[31]. АҚШда маъмурий судлов асосан федерал ва штат судлари ўртасида тақсимланади, бу эса ҳар бир ишнинг аниқ қайси даражада кўрилишини белгилашга ёрдам беради [32]. Швецияда маъмурий суд ишлари “оммавий ҳуқуқ” тушунчаси доирасида қаралади ва у ерда судловга тегишлилик масалалари автоматлаштирилган тизимлар орқали ҳал қилинади[33].

Ўзбекистонда маъмурий суд ишларини юретишда судловга тегишлилик Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, “Маъмурий тартиб таомиллар тўғрисида”ги қонун, МСИЮтК билан тартибга солинади. Судловга тегишлилик қоидалари судларнинг фаолиятини мувофиқлаштириш ва ишларни тўғри юретишни таъминлашга қаратилган. Масалан, МСИЮтК 28-моддасида судловга тегишлилик ҳақида норма мавжуд бўлиб, ҳозирги вақтда судловга тегишлиликни янада такомиллаштириш мақсадида Олий суд тизимида янги электрон платформалар жорий этилган ва бу ишларни судлар ўртасида тезкор тақсимлаш имконини яратмоқда.

Юридик манбаларда маъмурий суд ишларини юретишга нисбатан “ички” ва “ташқи” судловга тегишлилик тушунчалари келтирилган бўлиб, бу маъмурий судлар ўртасидаги ваколат тақсимотини англатади. Бунда ташқи судловга тегишлилик ҳуқуқий муносабатларга боғлиқ шаклда суд тизими ичида соҳавий судлар масалан, фуқаролик, иқтисодий, маъмурий, жиноят судларига тегишлиликни англатса, ички судловга тегишлилик эса маъмурий суд доирасида низонинг қайси судга тегишли эканини белгилашга хизмат қилади.

Немис юридик адабиётларида “судловга тегишлилик” икки: объектив ва субъектив маънода белгиланган [34]. Объектив маънода судловга тегишлилик деганда, судда кўриладиган ишлар доираси тушунилади. Субъектив маънода судловга тегишлилик ҳам суд ҳам тарафлар позициясидан белгиланади. Шуни айтиш керакки, Германия судловга тегишлилик институти умумий жihatларига кўра миллий ҳуқуқдаги айни институт билан ўхшаш бўлиб, сабаби оммавий ҳуқуқий низоларни ҳал этишга қаратилган маъмурий судлов андозаси айнан герман ҳуқуқи асосида шакллантирилган.

Хулоса. Демак, судловга тегишлилик ўз моҳиятига кўра муайян суднинг маъмурий ишни биринчи инстанцияда кўриши ва ҳал этиши учун ваколатли бўлишини аниқлашни ҳамда ишни мазкур судга тақсимланишини аниқлатади.

Судловга тегишлилик институтининг ҳуқуқий мазмуни ҳам мазкур мақсадларнинг функцияси ҳисобланиб, низони кўриш муайян мезонлар асосида бир суд судловга берилади, ушбу суддан бошқа суд (агар танлов ёки муайян истисно белгиланган бўлмаса) бу низони кўриб ҳал қилмайди. Ушбу хулоса МСИЮтКда белгиланган судловга тегишлилик тартиби бузилган ҳолда берилган ариза кўриб чиқилмаслиги ва қайтарилиши ҳақидаги нормага мос келади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, маъмурий судловга тегишлиликнинг ўзига хос жihatлари ҳақида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

биринчидан, ваколатларнинг аниқ тақсимланиши орқали судловга тегишлилик қоидалари ишларнинг қайси суд томонидан кўрилишини белгилаб беради ва бу эса зиддиятларнинг олдини олишга хизмат қилади;

иккинчидан, судловга тегишлилик суд тизимида ишларнинг белгиланган қоидалар асосида тақсимланишига хизмат қилади;

учинчидан, адолатли қарор қабул қилишга ёрдам бериш орқали ҳар бир ишнинг тегишли суд томонидан кўрилиши қонуний, асосли ва адолатли қарор чиқариш имкониятини оширади;

тўртинчидан, маъмурий судлов тизимига рақамли технологияларнинг жорий этилиши орқали тегишлилик масалаларида самарадорликни оширишга ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Acemoglu, D., Johnson, S., & Robinson, J. A. Institutions as a fundamental cause of long-run growth. Handbook of economic growth, 1. 2005. Б. – 385-472.
2. <https://lex.uz/docs/3527353>
3. Andrews N. (2012) Fundamental Principles of Civil Procedure: Order Out of Chaos. In: Kramer X., Rhee C. (eds) Civil Litigation in a Globalising World. T.M.C. Asser Press. <https://doi.org/10.1007/978-90-6704-817-0> 2. Б. – 23.

4. Гражданский процесс: Практикум: Учебное пособие / Под ред. проф. В.В. Яркова, доц. А.Г. Плешанова; Урал. гос. юрид. ун-т. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Статут, 2017. Б. – 86.
5. Советский гражданский процесс / Под ред. А.А. Добровольского и А.Ф. Клсйнмана. М., 1970. Б.–113.(автор главы - А.А. Добровольский).
6. Ожегов С.И. Словарь русского языка. М., 1%0. С. 653.
7. Осипов Ю.К. Подведомственность юридических дел. Свердловск, 1973. Б.–11
8. Ерохина Т.П. Некоторые проблемы подсудности в гражданском судопроизводстве. Дисс. Канд. Наук. Саратов. 2004. Б. – 12.
9. Шершеневич Г.Ф. Курс торгового права. Т. IV: Торговый процесс. Конкурсный процесс. М. 2003. С. 62.
10. Васьковский Е.В. Курс гражданского процесса: Субъекты и объекты процесса, процессуальные отношения и действия. – М.: Статут, 2016. Б. – 483.
11. Рахматова З.М. Административное судопроизводство в Республике Таджикистан: современное состояние и перспективы развития: дис. ...канд. юрид. наук. М., 2017. С. 69
12. Э.Т.Хожиев, Ш.И.Шайзаков.Ўзбекистонда маъмурий суд ишларини юритишда прокурор иштирокининг ташкилий-хукукий асослари. Ўқув қўлланма. – Тошкент, Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси Академияси, 2019 й. 31-б.
13. Коркунов Н.М. Русское государственное право. СПб., 1889.
14. Э.Хожиев, Ш.Шайзаков. Оммавий-хукукий муносабатлардан келиб чиқадиган низоларнинг мазмун-моҳияти ва ўзига хос хусусиятлари. Ўзбекистон Республикаси Бош Прокуратураси Академияси Ахборотномаси (2019, № 4 (40)). 32-бет.
15. Тихомиров Ю. А. Публично-правовые споры // Право и экономика. 1998.№ 6. С. 8–13.
16. И.В. Михеева. Судебная защита публичных интересов. [http://www.unn.ru/pages/vestniki_journals/99990195_West_pravo_2003_2\(7\)/B_1-8.pdf](http://www.unn.ru/pages/vestniki_journals/99990195_West_pravo_2003_2(7)/B_1-8.pdf)
17. Минина А.И. Критерии арбитрабельности спора // Актуальные проблемы российского права. 2014. № 5. С. 982–987.
18. Замышляев Д.М. Виды судебных юрисдикций в Российской Федерации: сравнительно-правовой и исторический подход: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2015. С. 100-101
19. К различным теориям см. напр., Kopp/Schenke, Kommentar zur VwGO (комментарий к АСЗ), § 40, Rn. 11.

20. [Хартмут Маурер](#) : *Общее административное право* , 15-е издание, 2004 г., [ISBN 3-406-52631-4](#) . Раздел 3, маргинальный номер 12.
21. Пешкова Т.В. Административное судопроизводство в судах общей юрисдикции в Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук. Воронеж, 2014. С. 116.
22. Панова И.В. Проблемы рассмотрения административных дел // Вестник ВАС РФ. 2012. № 5. С. 12–46.
23. Галий И.М. Административно-правовые споры в рамках института Административного судопроизводства : проблемные вопросы содержательной характеристики // Административное право и процесс. 2007. № 1. С. 9–12.
24. Публично-правовой спор, как предмет административного судопроизводства. //доступно на сайте: http://studies.in.ua/admin_proces-seminar/2125 (время обращения март 2015г.)
25. Алехин А.П. Административное право России. – М.: 2015, С. 56.
26. Хаманева Н.Ю. Административно-правовые споры: проблемы и способы их разрешения // Государство и право. 2006. № 11. С. 5-13
27. *Бахрах Д.Н.* Административное право. М., 1997. С. 45.
28. Лупарев Е.Б. Административно-правовые споры: дис. ... док. юрид. наук. Воронеж, 2003. С.14-15
29. Лупарев Е.Б. Определение административно-правового спора //Проблемы административной юстиции: материалы семинара. - М., 2002. - С.134.
30. Соловьёв А.А., Опалев Р.О. Административная юстиция в зарубежных государствах: особенности функционирования отдельных институтов административного судопроизводства: монография / Московский государственный юридический университет имени О.Е. Кутафина (МГЮА). – М., 2017. – 35-36 с.
31. Соловьёв А.А., Опалев Р.О. Административная юстиция в зарубежных государствах: особенности функционирования отдельных институтов административного судопроизводства: монография / Московский государственный юридический университет имени О.Е. Кутафина (МГЮА). – М., 2017. – 29 с.
32. Ёша манба. 69 с.
33. Ёша манба. 50 с.
34. Schmitt, Stephan. Importance of Judicial Communication in Civil Proceedings in Germany. J. Law. 2018. Б. – 258.